

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə frazeoloji birləşmələrin rolu**Dürnisə Afət qızı Ağayeva**

ADU-nun "Tərcümə" fakültəsi

nəzdində "Xarici dillər" kafedrasının müəllimi

E-mail: durniseagayeva@gmail.com**Rəyçilər:** filol.ü.f.d. A.V. Quliyeva,
filol.ü.f.d. T.N. Həsənova**Açar sözlər:** frazeologiya, sabit söz birləşmələri, frazeoloji qruplar, məcazlıq**Ключевые слова:** фразеология, устойчивые словосочетания, фразеологические группы, метафорическое значение**Key words:** phraseology, fixed phrases, phraseological groups, metaphorical meaning

Xarici dil öyrənmək təkcə dil bilgilərini artırmaq deyil, həm də həmin xalqın mədəniyyətini mənimsəmək deməkdir. Hər hansı bir xarici dili öyrənən şəxs onu öz mədəniyyəti ilə müqayisəli şəkildə öyrənir ki, bu da mədəniyyətlərin dialoqu, yəni mədəniyyətlərarası kommunikasiya deməkdir.

Hal hazırda mədəniyyətlərarası ünsiyyət problemləri xarici dillərin tədrisi metodologiyasında aparıcı yer tutur. Bu problemlərin həllinə, fikrimizcə, tələbələrin şifahi nitqinin idiomatizasiyası çox kömək edir, çünki frazeoloji vahidlər, qəlib ifadələr, atalar sözləri və zərb – məsəllər hər bir xalqın mədəniyyətinin, tarixinin, məişətinin xüsusiyyətlərini əks etdirən, əsas informasiya daşıyıcısıdır.

Frazeoloji vahidlərdən məhrum olan nitq kasıb, bədi cəhətdən kəsad olur. Başqa bir dilin dərinliklərinə həqiqi nüfuz etmək idiomatik ifadələri qavramaq və istifadə etmək bacarığından başlayır.

Nitq nə qədər obrazlı, bədii ifadə cəhətdən zəngin olarsa, bir o qədər parlaq, canlı olar və danışarkən ünvanlanan insana bir o qədər güclü təsir göstərir. Obrazlı və emosional danışmaq reallığın obrazlı qavranılmasına əsaslanan birləşmələrdən nitqdə istifadə etmək deməkdir. Bu cür birləşmələrdə insanların dünyaya ilkin baxışı və ona verilən qiymət öz əksini tapır. Nitqi zəngin edən elementlər sırasında frazeoloji birləşmələrin rolu danılmazdır.

Frazeologiya problemləri ilə Ş. Balli (fransız frazeologiyası), V.V. Vinqradov, N.N. Kurçatkina, A.V. Suprun (rus frazeologiyası), J. Kasares, A.O.Suluaqa, L. Duran, R. Kabayero, T. Qrasian (ispan frazeologiyası), A.V.Kunin, N.N. Amosova (ingilis frazeologiyası) kimi görkəmli dilçilər məşğul olmuşlar.

Azərbaycan və türk dillərinin frazeologiyası üzərində tədqiqat aparmış Ə. Dəmirçizadə, M. Hüseynov, S. Cəfərov, S. Murtuzayev, M. Adilov, N. Rəhimzadə, H. Əliyev, Q. Kazımov, A. Qurbanov, M. Mirzəliyeva, R. Həsənov bu qrupa daxil olan dilçilərdir. Bu dilçilər frazeologiyanın tədqiqat obyektinə geniş mənada yanaşırlar, frazeoloji birləşmələrlə yanaşı, ibarələri, aforizmləri, atalar sözləri və məsəlləri də frazeologiyaya daxil edirlər.

Xarici dillərin tədrisi metodologiyasında frazeologiya problemi A.N. Liss, V.N. Slinkina, T.G. Bıçkovanın əsərlərində öz əksini tapmışdır.

Nitqdə frazeoloji vahidləri düzgün başa düşmək və düzgün istifadə etmək bacarığı dil mədəniyyətini artırır, bədii ədəbiyyatı oxuyub başa düşməyi asanlaşdırır, tərcümə texnikasını təkmilləşdirir və nəhayət, xarici dil öyrənənlərin mədəniyyət anlayışını genişləndirir. Aparılan

müşahidələr onu göstərir ki, tələbələrin nitqi leksik cəhətdən kifayət qədər monoton, emosional cəhətdən rəngsiz və çox vaxt qeyri-müəyyən olur. Tələbələrin mövzuyla əlaqədar bilikləri ilə ispan dilində danışma bacarıqları arasında böyük boşluq var, çünki onların düşüncələri ifadə etdikləri və formalaşdırdıqları nitqdən daha zəngin və müxtəlifdir. Tələbələr fikirlərini xarici dildə ifadə etmək üçün frazeologiya üzrə kifayət qədər hazırlıqlı deyillər. Buradan da tələbələrin şifahi nitqinin təkmilləşdirmək üçün xüsusi metodik vəsait yaratmaq zərurəti yaranır.

Bu problemi həll etmək üçün frazeoloji vahidlərin linqvistik mahiyyətini öyrənmək lazımdır. Bir çox alimlərin fikrincə, frazeologiya elm kimi hələ tam formalaşmayıb, bəziləri onu leksikologiyaya, bəziləri isə semasiologiyaya daxil edir. Müasir frazeologiyada frazeoloji vahidlərin tədqiqi, təsnifatı üçün bir sıra müxtəlif istiqamətlər mövcuddur.

Frazeoloji vahidləri tədqiqat obyektinə kimi nəzərdən keçirərkən bu terminin çoxşaxəliliyi və qeyri-müəyyənliyi ortaya çıxır. Müxtəlif tədqiqatçıların əsərlərində eyni linqvistik termin fərqli adlarla ifadə olunur: frazeoloji vahidlər, ifadələr, sabit söz birləşmələri, idiomlar və s.

Frazeologiya məsələlərini nəzəri cəhətdən tədqiq edən ilk alim Şarl Balli olmuşdur. O, frazeoloji vahidlərin təsnifatının leksiko-semantik meyarını təklif etmişdir. Bu meyarı görə bütün frazeoloji materialları üç əsas qrupa bölmək olar (3):

1. Adi birləşmələr;
2. Frazeoloji qruplar;
3. Frazeoloji vahidlər

V.V. Vinogradova görə leksik vahidin frazeologiyaya daxil edilməsinin əsas meyarı onun “nitq prosesində hər dəfə yenidən yaradılması deyil, hazır şəkildə istifadə olunmasıdır” (4, s. 28). V.V. Vinogradovun təsnifat prinsiplərinə əsasən frazeoloji vahidlərin əsas qruplarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar: 1. Frazeoloji qovuşma; 2. Frazeoloji vahidlər; 3. Frazeoloji birləşmələr.

İspan linqvistik ədəbiyyatının təhlili göstərir ki, müəlliflər frazeologiya məsələlərində vahid baxışa malik deyillər. Frazeologiya üzrə nəzəri tədqiqatlar İspan dilçiliyində nisbətən az yer tutur. Qrammatika, leksikologiya və leksikoqrafiya üzrə bir sıra işlərdə frazeologiya məsələlərinə münasibət bildirmək və frazeoloji birləşmələrin tərifini vermək cəhdləri olmuşdur. Belə ki, terminlərin müxtəlif qrupları bir mənada birləşərək müxtəlif adlar altında lüğətlərə daxil edilmişdir: **giro, idiotismo, solecismo, modismo, locución, expresión idiomática, frase proverbial, frase figurada y familiar**.

Frazeologiyaya xas əsas xüsusiyyətlərdən biri də bu dil vahidlərinin linqvistik normalardan kənara çıxmaqdır. R. Kabayero öz əsərində bu meyardan istifadə edir. T. Qrasian modizmə belə tərif verir: “modizmlər linqvistik prinsip və normalardan kənara çıxaraq, müntəzəm işlənməyə malik olan söz və ifadələr və ya ifadələrdir” frazeologiyanın dil normasından kənara çıxması hesab edilir. R. Kabalero öz əsərində bu meyardan istifadə edir. T. Qrasian modizmə (isp: modismo) belə tərif verir: “Modizmlər linqvistik prinsip və normalardan kənara çıxaraq, müntəzəm işlənən söz, ibarə və ya ifadələrdir” (8). Lakin, N.N. Kurçatkina və A.V. Suprun “İspan dilinin frazeologiyası” (6) kitabında bu tərifə təkzib edərək, normadan kənara çıxmada, frazeoloji birləşmələr kimi işlənən bir çox frazeoloji vahidlərin olduğunu göstərirlər.

Frazeologiyaya məxsus digər özünəməxsus əlamət milli spesifiklik və başqa dillərə tərcümə olunmamasıdır. Bununla belə, N.N. Kurçatkina və A.V. Suprun bu xüsusiyyəti yalnız frazeoloji birləşmələrə deyil eyni zamanda ispan dilinin digər qrammatik vahidlərinə də (məsələn məsdər konstruksiyalarına) aid edirlər.

Göstərilənlərdən əlavə, frazeologiyaya xas digər əlamət onun metaforik mənə daşmasıdır, lakin bu, mütləq hal kimi qiymətləndirilə bilməz. X. Kasaresin qeyd etdiyi kimi bəzi mə-

qamları analiz edərkən əmin oluruq ki, biz bu faktı mütləq norma kimi qəbul edə bilmərik. Məsələn, **a pie juntillas** birləşməsi *creer una cosa a pie juntillas (nəyəsə fanatik şəkildə inanmaq)* ifadəsinin tərkibində məcazi mənada, *saltar a pie juntillas (ayaqları birləşdirib tullanmaq)* ifadəsinin tərkibində isə həqiqi mənada işlənməsinə baxmayaraq birləşmənin modizm olmaqdan çıxdığını hesab etmək əsassız olardı” (5, s. 224).

İspan frazeologiyasına həsr olunmuş əsərlər sırasında X. Kasaresin 1950-ci ildə nəşr olunmuş “Müasir leksikoqrafiyaya giriş” (11) kitabı xüsusi maraq doğurur. Bu kitab İspan frazeologiyasına dair indiyə qədər yazılmış əsərlər arasında ən əhəmiyyətli nəzəri əsər hesab olunur. Kitabın üçüncü hissəsində X. Kasares ispan frazeologiyasının ətraflı təhlilini verməyə və müxtəlif sabit birləşmələrin təsnifatı üçün aydın meyarları vurğulamağa çalışır. X. Kasares sabit birləşmələrin aşağıdakı əsas növlərini müəyyən edir: **locución, frases proverbiales, refranes, modismos**.

İfadə deyərkən, X. Kasares hər hansı nitq hissəsi funksiyası olan, əvvəlcədən müəyyən mənə daşıyan iki və ya daha artıq sözün birləşməsindən əmələ gələn sabit söz birləşmələrini nəzərdə tutur. Bu, sabit birləşmələrin ən geniş yayılmış növüdür ki, X. Kasares onları “morfoloji və funksional baxımdan” aşağıdakı kimi təsnif etməyə çalışır:

1. Müstəqil mənası olan (significantes) Məsələn: **Costar un ojo de la cara – Bir dünya pul ödəmək**

2. Bağlayıcı funksiya daşıyan (conexivas) **En el caso de que - o halda ki...**

Müstəqil mənalı söz birləşmələrinə X. Kasares substantiv, nominativ, məsdər tərkibli, sifət tərkibli, feili – sifət tərkibli, zərf tərkibli, əvəzlik tərkibli, nida tərkibli birləşmələri aid edir.

Bağlayıcı funksiya daşıyanları isə iki hissəyə bölür: bağlayıcı və sözünü tərkibli.

X. Kasaresin təsnifatı böyük maraq və dəyər kəsb edir, çünki X. Kasaresə qədər ispan dilçiləri ispan frazeoloji tərkibini təsnif edə bilmirdilər. Lakin rus dilçilərinin (G.V. Stepanov, N.N. Kurçatkina, A.V. Suprun) fikrincə, X. Kasares kifayət qədər ardıcıl deyil və tərtib etdiyi təsnifat prinsipinə bəzən əməl etməyib. Rus dilçilərinin ispan frazeologiyasının problemlərinə həsr olunmuş əsərlərinin sayının az olmasına baxmayaraq, nəzəri məsələlərin inkişafına mühüm töhfə vermişlər. V.V. Vinogradov bu və ya digər frazeoloji vahidləri nitq hissələri ilə əlaqələndirməyə imkan verən semantik-qrammatik prinsipə əsaslanan ispan dilinin frazeoloji vahidlərinin öz təsnifatını yaratmışdır.

Frazeologiyanın əsas nəzəri problemlərinin icmalına yekun vuraraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, O.S. Axmanovanın frazeoloji vahidlərə verdiyi tərif də ispan frazeologiyasına şamil edilə bilər.

Azərbaycan dilçilərindən görkəmli alim frazeoloq, frazeologiya sahəsində böyük xidmətləri olan H. Bayramov V. Vinogradovun bölgüsünə əsaslanaraq ilk dəfə Azərbaycan dilçiliyində frazeoloji vahidləri bu bölgü altında təsnif etmişdir. Alim frazeoloji vahidə tərif vermişdir: “Frazeoloji vahid dilin inkişaf tarixinin ən son mərhələsində söz birləşmələrinin tam və sabit kombinasiyasıdır; ən azı müəyyən ardıcılıqla gələn iki leksik səviyyədə sözün qəti olaraq müəyyənlanmış birləşməsindən ibarətdir; qrammatik cəhətdən söz birləşməsi və ya cümlə modelləri əsasında dildə mövcud olmuş və ya mövcud olan qanunauyğunlaqlara əsasən formalaşmışdır”

Beləliklə, frazeoloji vahid elə söz birləşməsidir ki, daşdığı ümumi semantik monolitlik onun elementlərinin tərkib hissələrindən üstün olur bu da cümlənin tərkibində ayrı bir sözün ekvivalenti kimi çıxış etməyə imkan verir (2, s. 167).

Məqalənin aktuallığı. Müasir qloballaşma dövründə elm, mədəniyyət, iqtisadiyyat və digər sahələrdə əlaqələrin daha sıx inkişaf etdiyi bir zamanda xarici dil öyrənmək prioritet mə-

səhələrdən biridir. Hazırda bu sahədə geniş tədqiqatlar aparılır. Dünyanın bütün dilləri leksik, qrammatik və üslub xüsusiyyətlərinə görə bir-birindən fərqlənir və bu fərq hər bir dili tədqiq etmək zərurətini ortaya çıxarır.

Məqalənin elmi yeniliyi. İspan dili Azərbaycanda çox az tədqiq edilən sahələrdən olduğu üçün bu istiqamətdə aparılan elmi tədqiqat işləri Azərbaycan oxucusu üçün yenilik hesab olunur.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Frazeoloji ifadələr, milli koloritə malik olduğundan hərfi mənada tərcümə edilə bilməz. Belə hallarda bu və ya digər anlayışı ifadə edən frazeoloji ifadələrin hədəf dildə ekvivalenti tapılmalıdır. Düzgün tərcümə üçün isə nəzəri birləşmələr yüksək əhəmiyyət daşıyır.

Ədəbiyyat

1. Bayramov H. Azərbaycan dili frazeologiyasının əsasları. Bakı, 1978.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. - М.: Советская энциклопедия, 1966.
3. Балли.Ш. Французская стилистика. – М.: Изд-во иностр. лит.ры, 1961.
4. Виноградов В.В. Русский язык. – М. -Л.5 Гос.учеб.-педагог. Изд., 1947.
5. Касарес Х. Введение в современную лексикографию. – М.: Изд-во ин.лит-ры, 1958.
6. Курчаткина Н.Н., Супрун А.В. Фразеология испанского языка. М.: Высшая школа, 1981.
6. Casares J. Introducción a la lexicografía moderna. Madrid, 1950.
7. GraciánТ. Enciclopedia gramatical del idioma castellano. Buenos Aires, 1946.

Д.А. Агаева

Роль фразеологических соединений в межкультурной коммуникации

Резюме

Подводя итог истории изучения фразеологии, их сущности происхождению, а также анализируя мнения испанских, английских и русских языковедов в этой области, можно сделать следующие выводы. В лингвистической литературе часть авторов, говорящих об объекте исследования фразеологии, рассматривала их в широком аспекте, а часть в узком. К первой группе ученых относятся те, кто считают фразеологией все общеупотребительные словосочетания, которые есть в языке. В свою очередь, другая группа ученых с этим не согласна, они не относят все готовые словосочетания, существующие в языке к фразеологии. Таким образом разделив их на равнозначные речевые и языковые единицы и на компоненты, которые не подразделяются на значения и структуру, что, по их мнению, и является фразеологией.

Ряд идей и языковых фактов, выдвинутых в работах этих лингвистов, занимают определенное место в изучении фразеологии, как одной из частей языкознания.

D.A. Agayeva**The role of phraseological compounds
in intercultural communication****Summary**

Summing up the history of the study of phraseology, their essence and origin, as well as analyzing the opinions of Spanish, English and Russian linguists in this area, we can draw the following conclusions. In the linguistic literature, some of the authors who speak about the object of study of phraseology considered them in a broad aspect, and some in a narrow one. The first group of scientists includes those who consider as phraseology all commonly used phrases that are in the language. In turn, another group of scientists does not agree with this, they do not attribute all ready-made phrases that exist in the language to phraseology. Thus, dividing them into equivalent speech and language units and into components that are not divided into meanings and structure, which, in their opinion, is phraseology.

A number of ideas and linguistic facts put forward in the works of these linguists occupy a certain place in the study of phraseology, as one of the parts of linguistics.

Redaksiyaya daxil olub: 21.04.2022